

Diversiteetti ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus kielen opetuksessa – kahden kesäkoulun antia

Minulla oli mahdollisuus osallistua kesällä 2021 kahteen kielen opetusta ja monikielisyttä käsittelevään virtuaaliseen kesäkouluun, ”Language Education for Social Justice” ja ”Leeuwarden Summer School on Cultural & Linguistic Diversity”. Esitellen seuraavassa näiden tapahtumien antia.

Kielikoulutuksen yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden kysymyksiä

Kesältä 2020 koronapandemian takia siirtynyttä Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen 37. kesäkoulua päästiin viettämään verkossa kesäkuun alussa. Language Education for Social Justice -konferenssin kantavana teemana oli sosiaalinen oikeudenmukaisuus kielikoulutuksessa.

Konferenssin monista esityksistä kävi ilmi, kuinka koulutuksen resurssit jakautuvat epätasaisesti niin globaalisti kuin paikallisesti. Ensimmäinen plenaristi Lou Harvey (University of Leeds) aloitti esityksensä kertomalla konteista oppimisympäristönä, ja viimeinen plenaristi Birgül Yilmaz (University College London) puolestaan päätti esityksensä kontteihin. Molemmat esittelivät kenttätutkimusta, jota he olivat tehneet Suomen näkökulmasta hyvin poikkeuksellisissa oloissa: kehitysyhteistyöprojektissa Etelä-Afrikassa ja pakolaisleirillä Lesboksella.

Millaisena kielen opetus sitten näyttäytyy kansalaisjärjestöjen ja muiden kolmannen sektorin toimijoiden toteuttamana? Harvey ei osannut kieltä, jota hänen tutkimansa yhteisö puhui, joten hän joutui

laajentamaan käsitystään kielestä ja kielenkäytöstä. Esityksen keskeinen käsite oli *ääni* (*voice*), joka perustui bahtinilaiseen käsitykseen moniäänisyydestä. Moniäänisyyteen sisältyy se, että ääni tuotetaan sekä yksilöllisesti että kollektiivisesti ja että se muodostuu muuan muassa kehollisuudesta, tunteista, sanoista, tuoksuista ja sosiaaliluokasta. Ymmärrys yhteisön kielenkäytöstä laajeni, kun sitä tarkasteltiin äänen ja *kieleilyn* (*linguaging*) kautta.

Yilmazin tutkimuskohteeksi valikoitui kielen opetus humanitaarisen pakolaiskriisin keskellä. Vaikka pakolaiset ja turvapaikanhakijat, erityisesti lapset ja nuoret, olisivat olleet oikeutettuja Kreikan valtion tarjoamaan koulutukseen, he jäivät pääsääntöisesti sen ulkopuolelle. Mitä kieliä pakolaisleirillä sitten opiskeltiin? Erityisesti arvostettiin englannin opiskelua, koska sen nähtiin avaavan mahdollisuuksia tulevaisuudessa toisin kuin kreikan opiskelun, jota pidettiin jopa luovuttamisena ja sen myöntämisenä, että leiriltä ei päästä koskaan pois.

Konferenssin kaksi muuta plenaristia käänivät katseen tiukasti Suomen koulutusjärjestelmään, jota on maailman parhaaksikin tituleerattu. Aminkeng Alemanji (Helsingin yliopisto) osoitti, ettei varhaiskasvatuksessa eikä myöhemmäsäkään koulutuksessa ole edelleenkään otettu laajalti käyttöön rasismien vastaisia toimintatapoja, vaan erilaisuutta käsitellään tavoilla, jotka itse asiassa lisäävät toiseuden kokemusta. Opettajilla ei ole työkaluja rasismia vastustavaan kasvatukseen, joka usein virheellisesti sekoitetaan

monikulttuurisuuskasvatukseen. Niinpä syrjintää ei aina nähdä saatikka tunnusteta.

Venla Bernelius (Helsingin yliopisto) tarkasteli esityksessään segregaatiokehitystä sekä maahanmuuttajataustaisten lasten ja nuorten koulutusmahdollisuuksia. Alueellinen segregaatio näyttäytyy muun muassa siten, että tietyillä asuinalueilla korostuvat sekä vieraskielisten että työtömien määrä. Alueiden sosioekonomiset erot vaikuttavat myös huoltajien koulutalintoihin, ja alueiden eriytyessä myös koulut eriytyvät ja oppimistulosten erot kasvavat koulujen välillä. Suomen kielen oppiminen voi olla haastavaa, jos oppilaiden oppimisen ja toiminnanohjauksen haasteet ovat moninaiset eikä vertaisoppimista juuri tapahdu.

Konferenssin vilkkain keskustelu käytiin sektiossa, jossa esiteltiin tutkimusta kielikoulutuksen tilasta Suomessa sekä interventioita eri kouluasteilla. Sekä esityksistä (Sanna Mustonen & Pauliina Puranen, Erja Kyckling & Taina Saarinen sekä Heini Lehtonen) että puheenvuoroista ja chat-kommenteista kävi ilmi, kuinka Suomessa tunnustetaan *kieellinen diversiteetti* niin poliittisesti kuin opetussuunnitelmatasolla, mutta käytännössä suhtautuminen eri kieliin ja kielten käyttöön riippuu kuntatasoisista ratkaisuista ja opettajien perehtyneisyydestä kieli- ja kulttuuri-tietoiseen pedagogiikkaan. Keskustelussa peräänkuulutettiin tutkijoiden ja opettajien yhteistyötä, josta hyvänä esimerkkinä Heini Lehtonen (Helsingin yliopisto) esitteli Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hankkeen tuloksia. Keskustelussa syyttävää sormea ei kuitenkaan missään nimessä nostettu kohti opettajia, vaan päinvastoin juuri opettajissa nähtiin potentiaalia muutoksessa kohti sosiaalisesti oikeudenmukaisempaa opetusta. Epäkohdat, kuten oppijan aiemman osaamisen tunnistaminen ja osallisuuden haasteet, ovat olleet tiedossa jo pitkän aikaa.

Monipuoliseen konferenssiohjelmaan oli sisällytetty useita työpajoja, joissa poh-

dittiin, miten sosiaalista oikeudenmukaisuutta voisi edistää kielikoulutuksessa. Opetushallitusvetoisessa työpajassa Karoliina Inha, Paula Mattila ja Katri Kuukka tunnustelivat, voisiko *mediaation* käsitettä tuoda vahvemmin kielen opetuksen kentälle. Mediaatiolla ei ole vakiintunutta suomenkielistä nimitystä, mutta käsitteellä tarkoitetaan merkityksen välittämisen taitoa. Mediaatio on läsnä teksteissä ja vuorovaikutuksessa muun muassa silloin, kun pyrimme ymmärtämään, selittämään, kääntämään tai luomaan uutta tietoa. Työpajassa lisättiin ymmärrystä mediaatiosta vuorovaikutusosaamisen ja siltauttamisen näkökulmista.

Työpajoissa tarkasteltiin myös kaupunkiympäristöjen kielellistä maisemaa (Jessica Bradley, University of Sheffield) ja limittäiskielisiä käytänteitä kielen opetuksessa (Lavinia Hirsu, University of Glasgow). Ensiksi mainitussa tarkastelun keskiöön nousi se, kenen kieli näkyy katukuvassa, ja jälkimmäisessä kielen opiskelua lähestyttiin monikielisen luokkahuoneen ja sen tarjoamien resurssien näkökulmasta.

Kolmipäiväinen konferenssi oli järjestelyiltään erinomainen ja ohjelmaltaan runsas (4 plenaariesitelmää, 11 työpajaa ja yli 60 esitystä). Tapahtumassa haluttiin välttää kaikenlaista syrjintää, minkä vuoksi osallistujia varten oli laadittu turvallisen tilan säännöt, joista myös säännöllisesti muistutettiin. Konferenssissa pyrittiin lisäksi esteettömyyteen, sillä esitykset tulkattiin kahdelle viittomakielelle ja plenaariesitelmät tekstitettiin. Virtuaalinen konferenssiympäristö teki osallistumisesta helppoa, ja osallistujia olikin maailman eri kolkista.

Kesäkoulu kielellisestä ja kulttuurisesta moninaisuudesta

Lähes 30 tutkijaa ja opettajaa osallistui kesäkuun viimeisellä viikolla hollantilaisen Groningenin yliopiston järjestämään

virtuaaliseen kesäkouluun (Leeuwarden Summer School on Cultural & Linguistic Diversity). Muutamat suomalaiset osallistujat pääsivät sen yhteydessä tutustumaan vielä yhteen uuteen kokousalustaan, Blackboardiin, koronavuodesta jo aiemmin tuttujen Zoomin, Teamsin ja Meetin lisäksi.

Kesäkoulun teema, moninaisuus koulutuksen kentällä, oli aika laaja, ja tulevaisuudessa tämän uuden vuosittaisen kesäkoulun sisältöä onkin tarkoitus kohdentaa teeman sisällä eri tavoin. Luennoilla, työpajoissa sekä osallistujien esityksissä ja keskusteluissa käsiteltiin muun muassa monikielisyttä, kielipolitiikkaa, inklusiota ja kieltenopetusta eri kouluasteilla ja eri tieteenalojen näkökulmista.

Ensimmäisen päivän johdantoluennoilla Janet Fuller ja Marjolein Deunk (Rijksuniversiteit Groningen) keskittyivät määrittelemään, mitä kielellinen ja kulttuurinen moninaisuus on ja miten kielen eri varieteettien sekä vähemmistökielten huomioimisella tai huomiotta jättämisellä voidaan joko mahdollistaa inklusiivinen osallistuminen tai jättää yhteisön ulkopuolelle. Fuller myös haastoi äidinkielen puhujan määritelmän taustalla vallitsevaa ideologiaa sekä pohti sitä, kuka ylipäätään määrittelee ne vaatimukset, joilla puhuja voi määritellä itsensä äidinkielliseksi. Suomalaisessa koulussa näkisin tämän kytkeytyvän keskusteluun siitä, miten määrittelemme äidinkielen puhujan ja milloin oppilaan suomi toisena kielenä -oppimäärä tulisi vaihtaa suomi äidinkielenä -oppimäärään. Deunk pohti, onko kaikilla yhdenvertaiset mahdollisuudet päästä koulututtamaan, vaikka lainsäädännön tasolla kaikki olisivatkin siihen oikeutettuja. Esimerkiksi Suomessa vuonna 2020 suomea toisena kielenä puhuvien pääsyä korkeakouluihin hankaloitettiin huomattavasti asettamalla heille erityisiä arvosanavaatimuksia. Tähän epäkohtaan herättiin onneksi nopeasti ja pääsyvaatimuksia sittemmin yhdenvertaistettiin.

Toisena konferenssipäivänä Joana Duarte (Rijksuniversiteit Groningen) kertoi tutkimuksestaan, jossa monikielisiä käytänteitä oli tuotu yleisopetuksen luokkiin. Tutkimusryhmä huomasi videoaineistoa analysoituaan, että iso osa kotikielisestä vuorovaikutuksesta liittyi käsillä olevaan tehtävään eikä niinkään vapaa-muotoiseen jutteluun. Havainto on kiinnostava, sillä eri kielten käytöstä oppimistilanteissa on vasta vähän tutkimusta, ja siksi opettajilla saattaa olla käsitys, että omaa äidinkieltä käytetään vain arkiseen jutusteluun luokassa. Duarte painotti puheenvuorossaan kunnioittavaa asennoitumista kaikkiin toimijoihin, jotta voidaan muuttaa asenteita monikielistä pedagogiikkaa kohtaan. Erityisen tärkeää on kuunnella opettajia ja heidän huoliaan ja pohtia yhdessä ratkaisuja.

Kolmannen kurssipäivän avasi Heini Lehtonen (Helsingin yliopisto). Hänkin painotti sitä, että kun tuodaan monikielistä pedagogiikkaa ja limittäiskielisiä käytänteitä kouluihin, on tärkeää tiedostaa, mitkä institutionaaliset normit vaikuttavat kielenkäyttöön ja kieli-valintoihin. Erityisen tärkeää on tarkastella normeja eri osallistujien kannalta, sillä normit eivät ole kaikille samat. Diversiteetti tulisi nähdä oletuksena, ei poikkeuksena. Päivä päättyi työpajaan ja keskusteluun siitä, kuinka laajentaa institutionaalisia tiloja siten, että ne olisivat avoimia kaikille ja mahdollistaisivat jokaisen äänen kuulumisen ja kunnioittavan vuoropuhelun. Tätä keskustelua olisi luonnollisesti voinut jatkaa loputtomiin.

Toiseksi viimeisenä kurssipäivänä Giovanna Fassetta ja Maria Grazia Imperiale (University of Glasgow) esittelivät vertailevaa tutkimustaan vähemmistökielten opetuksesta Skotlannissa ja pakolaisleirillä Etiopiassa. Molemmissa, hyvin erilaisissa konteksteissa kielipolitiikka selvästi kannusti opiskeluun myös omalla äidinkielellä, mutta käytännössä vain tiettyjen kielten opiskelu oli mahdol-

lista. Kolonialismin perinnöstä jatkoivat myös Flávio Eiró ja Pomme van de Weerd (Rijksuniversiteit Groningen), jotka toteivat, että vähemmistökielet pysyvät aliarvostettuina kouluissa niin pitkään, kun näiden kielten taitoa ja puhujia ei arvosteta yhteiskunnassa.

Viimeisen päivän teemana oli monikielisyys kriisin keskellä. Jia Lin (Yunnan University) esityksestä kävi ilmi, että koronapandemian myötä Kiinassa viranomaiset ovat heränneet tarpeeseen viestiä vähemmistökielten puhujille. Lin esitys keskittyi pääasiassa vierastyöläisiin ja vaihto-opiskelijoihin, joille tarjottiin pandemian aikana ensimmäistä kertaa viranomaistiedotteita eri kielillä. Janice Carruthers (Queen's University Belfast) puolestaan kertoi Ison-Britannian tilanteesta, jossa kielivalikoima on supistumassa brexitin sekä vieraiden kielten opiskelun vähenemisen myötä. Vaikka Suomessakin vieraiden kielten opiskelun on nähty kaventuvan, perusopetuksessa tarjottava oman äidinkielen opetus tuntuu tätä vasten kovin edistykselliseltä.

Kesäkoulussa oli mahdollisuus osallistua kahteen työpajaan. Toisessa työpajassa muokkasimme Rachel Lara van der Merwen (Rijksuniversiteit Groningen) opastuksella oman opetuksemme kurssikuvauksia vastaamaan moninaisten ja moniäänisten opiskelijoiden tarpeita. Tavoitteena oli, että kurssin sisällöt, tavoitteet ja pedagogiikka olisivat sellaisia, joihin opiskelija voisi sitoutua ja että hän voisi kokea olevansa tervetullut kurssille. Van der Merwe rohkaisi lisäämään yliopistokursseihin tieteellisten lähteiden lisäksi myös näytteitä populaarikulttuurista ja muistakin kuin kirjoitetuista lähteistä.

Toisessa työpajassa tutustuimme Hollannin malliin tarjota valmistavaa opetusta 4–12-vuotiaille vastasaapuneille oppilaille. Malli eroaa Suomen tavasta järjestää valmistavaa opetusta siinä, että Hollannissa opetusta tarjotaan usein keskitetysti vain yhdessä koulussa kaupungin sisällä, minkä jälkeen oppilaat siirtyvät lähikouluihin. Työpajassa pohdimme ratkaisuja siihen, miten valmistavaa opetusta voisi järjestää aiempaa inklusiivisemmin. Erityisenä haasteena Hollannissa on se, että koulujen johtajat voivat kieltäytyä ottamasta vastasaapuneita oppilaita kouluunsa, sekä se, että paikka paikoin ympäröivän yhteisön asenteet eri kielten puhujia kohtaan ovat kovin kielteisiä. Tämä herätti osallistujissa tyrmistystä siitä, joudummeko keskustelemaan tällaisista asioista vielä tänäkin päivänä.

Yhteenvetoa

Kahden konferenssin yhteisannin voisi tiivistää seuraavasti: Kielelliset oikeudet, koulutukselliset oikeudet ja yhdenvertaisuus ovat yhteiskunnan kulmakiviä. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen kielen opetuksen kontekstissa vaatii valvotun tilan niin opettajilta kuin tutkijoiltakin. Tärkeä rooli on myös kielen puhujilla – sillä, miten ennakkoluulottomasti uusia puhujia otetaan yhteisöön.

ANNE TIERMAS
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on väitöskirjatutkija
Helsingin yliopistossa.